

УДК 336.143.2

О. В. Апарова,
к. е. н., доцент кафедри управління підприємствами зв'язку,
Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій

БЮДЖЕТНІ СИСТЕМИ КРАЇН ЄВРОПИ ТА СНД В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ КОЛИВАНЬ

BUDGET OF EUROPE AND THE CIS IN TERMS OF ECONOMIC FLUCTUATIONS

У статті розглянуті доходи розширеного уряду країн Європейської економічної зони. Розглянуто економічний стан та рівень державного боргу у країнах ЄС у 2009—2012 рр. Необхідною передумовою забезпечення довгострокової стійкості бюджету України є перехід до системи середньострокового бюджетного планування.

The article deals with government's revenue advanced countries of the European Economic Area. The economic situation and the level of public debt in the EU in 2009—2012 he was a necessary precondition for sustainability budget of Ukraine is a transition to a system of medium-term budget planning.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, стійкість бюджету, середньострокове бюджетне планування, економічні й фінансові наслідки.

Key words: financial crisis, budget stability, medium-term budget planning, economic and financial implications.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічне оновлення держави об'єктивно потребує зміцнення державного бюджету як основного важеля ефективного розвитку країни, що прагне до соціально орієнтованої економіки. Акумуляція у бюджетній системі значних грошових фондів створює можливість для забезпечення рівномірного розвитку економіки та культури на всій території країни. Бюджет є могутнім інструментом державного управління. У майбутньому роль державного бюджету у соціальних процесах зростатиме. Обумовлено це тим, що саме бюджетні кошти у сукупності з держбюджетними фондами є фінансовим підґрунтям для здійснення соціальних перетворень, переходу на новий рівень соціального обслуговування населення. Крім того, державний бюджет покликаний нівелювати соціальні наслідки розшарування грома-

дян за їхніми матеріальними статками, що викликано переходом до ринкових умов господарювання. Саме тому сьогодні одним із головних напрямів реформування бюджетної системи України є удосконалення бюджетного процесу, його переорієнтація на досягнення кінцевих, загальноважливих і вимірюваних результатів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Бюджетний менеджмент було докладно проаналізовано у наукових працях провідних економістів України, таких як Н. Запатріна, Д. Стефанова, В. Федосов, В. Александров, М. Гапонюк, С. Кондратюк, І. Чугунов та інші. Вагомий внесок до сучасної теорії бюджетного процесу зробили такі зарубіжні вчені, як

Ш. Бланкарт, Б. Болдирєв, Дж. Б'юкенен, П. Вахрін,
Г. Волошук, А. Вільдавські, Є. Гловінський, Л. Дробо-
зіна, Р. Зоді, Дж. М. Кейнс, У. Нордхауз, І. Озеров,
П. Самуельсон, Дж. Стігліц та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — оцінити стан бюджетної системи в умовах економічних коливань.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

До початку світової фінансової кризи у динаміці бюджетних показників більшості країн Європи спостерігалися позитивні тенденції. Так, у 2009 р. у середньому по групі економічно розвинутих країн (без Норвегії) бюджетний профіцит дорівнював 0,5 % ВВП, у тому числі в Ісландії — 5,4, у Швеції — 3,6 % ВВП. Профіцит бюджету Норвегії збільшився у 2009 р. до 17,5 % ВВП порівняно з 11,1 % ВВП у 2007 р. Данія з 1998 по 2012 р. мала профіцитний бюджет, перевищення бюджетних доходів над видатками в середньому за цей період становило 2,4 % ВВП, зокрема у 2011 р. рівень бюджетного профіциту досяг 5,2 % ВВП.

У постсоціалістичних країнах Європи спостерігалася стійка динаміка зниження дефіциту бюджету розширеного уряду — у середньому за такими країнами він зменшився з 2 % ВВП у 2007 р. до 1 % ВВП у 2009 р. Найбільший показник бюджетного дефіциту спостерігався в Угорщині, але й там він знизився до 5 % ВВП порівняно з 9,3 % ВВП у 2008 р.

Позитивна динаміка бюджетного дефіциту в країнах ЄС була зумовлена значною мірою збільшенням доходів держави до 44,8 % ВВП у 2008—2009 рр. порівняно з 43,9 % ВВП у 2012 р. (табл. 1).

Однак при цьому рівень видатків, наприклад, у Данії, яка мала стійкий профіцитний бюджет, набагато перевищує середній показник по ЄС: близько 51 % ВВП у 2011—2012 рр. порівняно з приблизно 46 % ВВП у країну ЄС. Високу питому вагу в бюджетних видатках мали видатки на оплату праці найманих працівників та соціальне забезпечення, що давало експертам можливість навіть у докризові часи робити висновок про те, що відсутність серйозних заходів, спрямованих на обмеження державних видатків, насамперед соціальних, у найближчому майбутньому може призвести до бюджетних проблем.

У Люксембурзі бюджетний дефіцит 2007 р. (1,1 % ВВП) змінився профіцитом в 1,4 % ВВП у 2011 р. та 3,7 % ВВП у 2012 р. Це відбулося переважно завдяки зниженню видатків бюджету розширеного уряду з 42,6 % ВВП у 2007 р. до 36,2 % ВВП у 2012 р.

У деяких країнах ЄС (Нідерланди) головним джерелом профіциту бюджету розширеного уряду в докризові роки стали додаткові доходи від видобутку газу, що було пов'язано зі змінами погодних умов. Крім того, бюджет країни отримав більше податкових доходів завдяки вищим, ніж очікувалося, темпам зростання ВВП.

Щоправда, у Бельгії вже в 2012 р. на противагу запланованому профіциту бюджету на рівні 0,3 % ВВП виник бюджетний дефіцит у 0,3 % ВВП. За висновками експертів ЄС, такий стан справ у 2012 р. був зумовлений

Таблиця 1. Доходи розширеного уряду країн Європейської економічної зони, % ВВП

Країна	2008	2009	2010	2011	2012
Австрія	47,8	48,0	48,3	48,8	48,3
Бельгія	48,8	48,1	48,8	48,1	48,9
Болгарія	36,2	40,8	39,3	36,0	34,5
Великобританія	41,5	41,3	42,5	40,3	40,6
Греція	39,2	40,0	39,9	37,3	39,1
Данія	56,6	55,6	55,2	55,6	55,6
Естонія	36,0	36,9	37,0	43,4	40,1
Ірландія	37,4	36,8	35,5	33,9	34,6
Іспанія	48,0	47,7	44,2	40,9	42,3
Італія	40,4	41,1	37,1	34,7	35,7
Італія	45,4	46,4	46,1	46,5	45,9
Кіпр	41,4	44,6	42,6	39,8	41,3
Латвія	37,7	35,4	34,6	34,6	35,2
Литва	33,1	33,8	34,1	34,5	34,2
Люксембург	39,9	39,8	39,8	41,3	39,5
Мальта	41,5	40,3	39,0	39,5	38,7
Нідерланди	46,1	45,4	46,6	45,9	45,9
Німеччина	43,7	43,8	43,9	44,5	43,3
Норвегія	58,9	58,6	59,7	56,8	56,4
Польща	40,2	40,3	39,5	37,2	37,8
Португалія	40,5	41,1	41,1	39,7	41,5
Румунія	33,3	33,7	32,6	32,1	34,3
Словаччина	33,4	32,5	32,9	33,6	33,1
Словенія	43,2	42,4	42,3	43,1	43,4
Угорщина	42,6	45,0	45,2	46,1	44,6
Фінляндія	52,9	52,4	53,5	53,4	52,3
Франція	50,6	49,6	49,5	48,7	49,2
Чехія	41,1	41,8	40,2	40,1	40,5
Швейцарія	54,9	54,5	53,9	54,2	52,7
ЄС у середньому	44,8	44,8	44,6	44,0	43,9

Складено за даними Статистичного бюро Єврокомісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

надмірними бюджетними видатками, рівень яких, хоч і був дещо нижчим, ніж у 2011 р., виявився вищим, ніж запланований, зокрема за рахунок додаткових витрат державного пенсійного фонду та збільшення субсидій підприємствам.

У Болгарії на 2012 р. у Програмі стабільності та конвергенції було заплановано бюджетний профіцит на рівні 0,8 % ВВП, однак фактичний його рівень набагато перевищив плановий показник, сягнувши 3,4 % ВВП. До позитивних бюджетних тенденцій 2012 р. у Болгарії варто також віднести значне скорочення обсягу загального державного боргу майже на 4,5 % ВВП з 22,7 % ВВП у 2011 р. до 18,2 % ВВП в 2012 р.

Литва у докризові роки значно перевищувала свої фінансові цілі, але покращання стану бюджету відбулося переважно внаслідок неочікуваного зростання доходів, а не обмеження витрат. При цьому відносно високою була частка продуктивних витрат, таких як витрати на інвестиції та освіту.

У Словенії зростання державних доходів до 43—44 % ВВП (у кризові роки) було зумовлено хорошими показниками розвитку економіки та позитивною ситуацією на ринку праці. Аналогічна ситуація спостерігалася і у Словаччині, де кращих, ніж очікувалося, результатів удалося досягти за рахунок вищого зростання ВВП та зайнятості.

Угорщина ще в докризові роки мала високі показники бюджетного дефіциту, який, однак, поступово знижувався — з 9,2 % ВВП у 2011 р. до 5,5 % ВВП у 2012 р., що було значно нижче запланованого показника

Таблиця 2. Видатки розширеного уряду країн Європейської економічної зони, % ВВП

Країна	2008	2009	2010	2011	2012
Австрія	49,5	49,0	49,3	53,0	53,0
Бельгія	48,7	48,4	50,1	54,1	53,1
Болгарія	34,4	39,7	37,6	40,7	37,7
Великобританія	44,2	44,0	47,4	51,4	50,9
Греція	45,2	46,6	49,7	52,9	49,5
Данія	51,6	50,8	51,9	58,4	58,4
Естонія	33,6	34,4	39,9	45,2	40,0
Ірландія	34,5	36,7	42,8	48,2	67,0
Іспанія	41,6	42,3	57,8	50,9	50,0
Іспанія	38,4	39,2	41,3	45,8	45,0
Італія	48,7	47,9	48,8	51,8	50,3
Кіпр	42,6	41,2	41,7	45,8	46,6
Латвія	38,2	35,8	38,8	44,2	42,9
Литва	33,6	34,8	37,4	44,0	41,3
Люксембург	38,6	36,2	36,9	42,2	41,2
Мальта	44,3	42,6	43,5	43,2	42,3
Нідерланди	45,5	45,3	46,0	51,4	51,2
Німеччина	45,3	43,6	43,8	47,5	46,6
Норвегія	40,5	41,1	40,6	46,3	45,9
Польща	43,9	42,2	43,2	44,5	45,7
Португалія	44,5	44,4	44,7	49,8	50,7
Румунія	35,5	36,3	38,3	40,6	40,8
Словаччина	36,6	34,3	35,0	41,5	41,0
Словенія	44,6	42,5	44,1	49,0	49,0
Угорщина	52,0	50,0	48,8	50,5	48,9
Фінляндія	49,0	47,2	49,3	56,3	55,1
Франція	53,0	52,4	52,9	56,2	56,2
Чехія	43,7	42,5	42,9	45,9	45,2
Швеція	52,7	51,0	51,7	55,2	53,0
ЄС у середньому	46,3	45,6	46,9	50,8	50,3

Складено за даними Статистичного бюро Єврокомісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

у 6,8 % ВВП. Зменшення дефіциту відбулося завдяки заходам, спрямованим на боротьбу з ухиленням від сплати податків, та зменшенню видатків на виплату відсотків з обслуговування державного боргу. Зміна бюджетної ситуації могла б бути ще кращою, якби не додаткові видатки, пов'язані з виплатою пенсій та підвищенням заробітної плати. У листопаді 2009 р. в Угорщині парламент розпочав масштабну бюджетну реформу, з метою забезпечення стабільності державних фінансів. У Конституції було визначено, що фінансова стабільність є одним з конституційних принципів.

У Чехії вагому роль у скороченні розміру бюджетного дефіциту відіграла передусім політика уряду щодо обмеження соціальних видатків, а також на оплату праці у бюджетній сфері. До негативних тенденцій динаміки бюджету розширеного уряду Чехії у докризові роки слід віднести скорочення, хоч і незначне, обсягу державних доходів, незважаючи на зростання рівня зайнятості [1, с. 187].

У 2012 р. ситуація змінилась в інший бік на всій території ЄС — дефіцит бюджету зріс у середньому до рівня 2,3 % ВВП, бюджетні доходи зменшились до 44,6 % ВВП порівняно з 44,8 % ВВП у 2011 р., а видатки бюджету, навпаки, збільшились на 1,3 в. п. — з 45,6 % ВВП у 2011 р. до 46,9 % ВВП у 2012 р. Винятком становили Естонія, Німеччина та Угорщина, де доходи бюджету

розширеного уряду в цей період не зменшились, а в Бельгії, Великобританії, Нідерландах та Норвегії навіть зросли на 1,1—1,2 % ВВП.

Найгірша бюджетна ситуація склалася в Ісландії, де рівень бюджетних доходів у 2012 р. скоротився до 50,0 % ВВП порівняно з 57,8 % ВВП у 2011 р., тоді як рівень видатків зріс на 15,5 в. п. до 57,8 % ВВП у 2010 р. (табл. 2).

Як зазначають експерти Єврокомісії, збільшення видатків бюджету в 2012 р. у більшості держав ЄС було викликано зростаючими потребами у фінансуванні соціальних виплат і трансфертів населенню, а зниження бюджетних доходів було зумовлено скороченням надходжень податків на виробництво та імпорт, а також податків на доходи та майно фізичних осіб та підприємств. Фінансово-економічна криза значно погіршила стан бюджетної системи багатьох країн світу, у тому числі ЄС, порівняно з прогнозами, представленими в Програмах стабільності та конвергенції 2010 р., унаслідок поєднання впливу таких факторів, як значне збільшення державних видатків і обмеженість доходів та зростання державного боргу.

В ЄС загалом середній показник бюджетного дефіциту збільшився на 4,5 в. п. і досяг 6,8 % ВВП у 2012 р. І в зоні євро, і в країнах ЄС збільшення бюджетного дефіциту супроводжувалося погіршенням показників структурного балансу бюджету. У країнах зони євро цей показник у 2012 р. досяг -4,7 % ВВП порівняно з -1,9 % ВВП у 2010 р. У країнах ЄС він становив відповідно -5,2 та -2,1 % ВВП.

Серед країн зони євро в 2009 р. найбільше зростання бюджетного дефіциту спостерігалось в Іспанії, де він збільшився порівняно з попереднім роком на 7 в. п. до — 11,2 % ВВП, хоча ще у 2007 р. спостерігався профіцит (1,9 % ВВП). У Фінляндії великий профіцит 2008 р. (4,2 % ВВП) перетворився на дефіцит у 2,2 % ВВП у 2009 р. У Нідерландах також було відзначено дефіцит у 5,3 % ВВП після невеликого профіциту 2008 р. (0,7 % ВВП) (табл. 3).

У 2012 р. бюджетний дефіцит подвоївся в Ірландії, сягнувши 14,3 % ВВП. Він зріс також у таких країнах, як Бельгія (майже на 5 в. п., до 6 % ВВП), Франція (на 4,2 в. п., до 7,5 % ВВП), Португалія (на 6,6 в. п., до 9,4 % ВВП).

Особлива ситуація спостерігалася у Греції, де в результаті уточнення макроекономічних показників дефіцит минулих років та його прогнози на найближчу перспективу збільшилися у кілька разів, досягнувши у 2012 р. 13,6 % ВВП. Таким чином, у переважній більшості країн-членів зони євро дефіцит бюджету у 2012 р. перевищив 3 % ВВП і жодна з країн не мала профіциту.

Ще більшого негативного впливу кризи зазнали країни за межами зони євро — у 2012 р. бюджетна ситуація у більшості країн-членів ЄС значно погіршилася порівняно з попереднім роком. Значне зростання бюджетного дефіциту (на 4,9—5,7 в. п.) було зареєстровано у таких постсоціалістичних країнах, як Латвія (9 % ВВП), Литва (8,9 % ВВП), Болгарія (3,9 % ВВП, тоді як у 2008 р. профіцит становив 1,8 % ВВП) (табл. 3).

У Польщі, Чеській Республіці та Румунії зростання дефіциту було дещо меншим, але він мав високі показни-

ки, які перевищували 3 % ВВП і дорівнювали відповідно 7,1, 5,9 та 8,3 % ВВП. В Угорщині дефіцит становив близько 4 % ВВП.

Данія та Швеція — країни ЄС поза зоною євро — звітували про бюджетний дефіцит замість фіксованих у попередні роки значних профіцитів. У Великобританії дефіцит різко збільшився до 11,5 % ВВП порівняно з 2,8 % ВВП у 2011 р. [2, с. 218]

Зростання державного боргу багатьох країн ЄС відображало погіршення стану бюджету розширеного уряду. У зоні євро в 2012 р. він зріс на 9,3 в. п. до 78,7 % ВВП, що частково пояснюється значним збільшенням боргу в Іспанії до 53,2 % ВВП (з відносно невеликого рівня у 39,7 % ВВП у 2011 р.) (табл. 4).

У 2012 р. відбулося подальше збільшення боргу до 88,5 % ВВП (у зоні євро), зважаючи на слабке економічне зростання та додатковий вплив виплат за відсотками. Загалом по ЄС співвідношення боргу до ВВП зросте з 73,6 % у 2010 р. до 83,8 % в 2012 р., не в останню чергу внаслідок значного збільшення державного боргу у Великобританії (табл. 4).

Можна назвати кілька країн — членів ЄС, що до останньої фінансової кризи мали низький або дуже низький рівень державного боргу, який, однак, тепер значно збільшився. До таких країн належать Ірландія, Іспанія, Латвія, Литва та Великобританія. Більше того, у трьох країнах зони євро цей показник до 2012 р. перевищив 100 % ВВП. Зокрема, в Італії, де ще до кризи співвідношення боргу і ВВП перевищувало 100 %, борг продовжує збільшуватися. У Бельгії у 2012 р. рівень державного боргу перевищив 100 %. Співвідношення боргу і ВВП у Греції у 2012 р. зросло до 133,9 % ВВП. Серед інших країн-членів ЄС високий рівень боргу, що перевищує 60 % ВВП, у 2009 р. мали Німеччина, Франція, Угорщина, Мальта, Австрія та Португалія, для всіх них, крім Угорщини, прогнозується його подальше зростання.

Складність бюджетної ситуації в зоні євро у 2011—2012 рр. відображається також у високому рівні державних видатків, які зросли відповідно до 50,7—55,4 % ВВП порівняно з 46,0 % ВВП у 2009 р. Значною мірою це зумовлено високими соціальними виплатами та трансфертами населенню, а також високим рівнем колективного споживання.

Рівень державних доходів у 2012 р. за країнами зони євро зменшився до 44,5 % ВВП порівняно з 45,3 % ВВП у 2010 р. Негативний вплив на рівень доходів чинили зменшення податків на імпорт та виробництво, і не в останню чергу — податку на прибуток підприємств. Подібна ситуація спостерігається також за країнами ЄС загалом.

В Україні криза загострила та зробила очевиднішими системні бюджетні проблеми, пов'язані, зокрема, з невинним зростанням державних видатків. У період 2003—2012 рр. видатки бюджету розширеного уряду зросли з 35,8 до 48,6 % ВВП. Вищий показник має лише Угорщина (50,5 % ВВП). З 2007 р. видатки бюджету розширеного уряду України суттєво перевищують середній такий показник за постсоціалістичними країнами Європи (рис. 1).

Значна частина зростання видатків розширеного уряду України припадала на видатки Пенсійного фон-

Таблиця 3. Бюджетний дефіцит у країнах, % ВВП

Країна	2008	2009	2010	2011
Австрія	-0,4	-3,4	-4,7	-4,6
Бельгія	-1,2	-6,0	-5,0	-5,0
Болгарія	1,8	-3,9	-2,8	-2,2
Великобританія	-4,9	-11,5	-12,0	-10,0
Греція	-7,7	-13,6	-9,3	-9,9
Данія	3,4	-2,7	-5,5	4,9
Естонія	-2,7	-1,7	-2,4	-2,4
Ірландія	-7,3	-14,3	-11,7	-12,1
Іспанія	-4,1	-11,2	-9,8	-8,8
Італія	-2,7	-5,3	-5,3	-5,0
Кіпр	0,9	-6,1	-7,1	-7,7
Латвія	-4,1	-9,0	-8,6	-9,9
Литва	-3,3	-8,9	-8,4	-8,5
Люксембург	2,9	-0,7	-3,5	-3,9
Мальта	-4,5	-3,8	-4,3	-3,6
Нідерланди	0,7	-5,3	-6,3	-5,1
Німеччина	0,0	-3,3	-5,0	-4,7
Польща	-3,7	-7,1	-7,3	-7,0
Португалія	-2,8	-9,4	-8,5	-7,9
Румунія	-5,4	-8,3	-8,0	-7,4
Словаччина	-2,3	-6,8	-6,0	-5,4
Словенія	-1,7	-5,5	-6,1	-5,2
Угорщина	-3,8	-4,0	-4,1	-4,0
Фінляндія	4,2	-2,2	-3,8	-2,9
Франція	-3,3	-7,5	-8,0	-7,4
Чехія	-2,7	-5,9	-5,7	-5,7
Швейцарія	2,5	-0,5	-2,1	-1,6
ЄС-27	-2,3	-6,8	-7,2	-6,5

European Economic Forecast — Spring 2012 // European Economy. — 2012. — № 2. — P. 14.

ду, які збільшилися з 8,4 % ВВП у 2003 р. до 18,1 % ВВП у 2012 р., тобто на 9,7 в. п. за зростання видатків бюджету розширеного уряду на 12,8 в. п. У 2012 р. кожна п'ята гривня з Державного бюджету України була спрямована на забезпечення пенсійних виплат. Якщо у

Таблиця 4. Рівень державного боргу у країнах ЄС у 2009—2012 рр., % ВВП

Країна	2009	2010	2011	2012
Австрія	62,6	66,5	70,2	72,9
Бельгія	89,8	96,7	99,0	100,9
Болгарія	14,1	14,8	17,4	18,8
Великобританія	52,0	68,1	79,1	86,9
Греція	99,2	115,1	124,9	133,9
Данія	34,2	41,6	46,0	49,5
Естонія	4,6	7,2	9,6	12,4
Ірландія	43,9	64,0	77,3	87,3
Іспанія	39,7	53,2	64,9	72,5
Італія	106,1	115,8	118,2	118,9
Кіпр	48,4	56,2	62,3	67,6
Латвія	19,5	36,1	48,5	57,3
Литва	15,6	29,3	38,6	45,4
Люксембург	13,7	14,5	19,0	23,6
Мальта	63,7	69,1	71,5	72,5
Нідерланди	58,2	60,9	66,3	69,6
Німеччина	66,0	73,2	78,8	81,6
Польща	47,2	51,0	53,9	59,3
Португалія	66,3	76,8	85,8	91,1
Румунія	13,3	23,7	30,5	35,8
Словаччина	27,7	35,7	40,8	44,0
Словенія	22,6	35,9	41,6	45,4
Угорщина	72,9	78,3	78,9	77,8
Фінляндія	34,2	44,0	50,5	54,9
Франція	67,5	77,6	83,6	88,6
Чехія	300,0	35,4	39,8	43,5
Швеція	38,3	42,3	42,6	42,1
ЄС-27	61,6	73,6	79,6	83,8

European Economic Forecast — Spring 2012 // European
Economy. — 2012. — № 2. — P. 16.

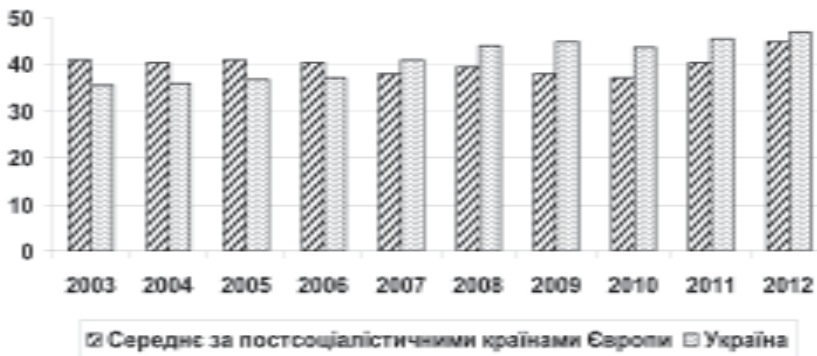

Рис. 1. Видатки бюджету розширеного уряду в Україні та постсоціалістичних країнах Європи

Складено за даними Статистичного бюро Єврокомісії. Україна — розраховано авторами за даними Міністерства фінансів та Державної служби статистики України.

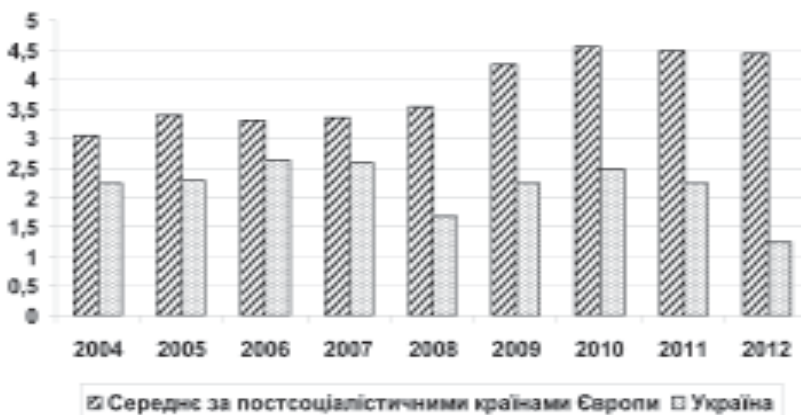

Рис. 2. Бюджетні інвестиції в основний капітал

Складено за даними Статистичного бюро Єврокомісії. Україна — розраховано авторами за даними Міністерства фінансів та Державної служби статистики України.

2003 р. за рахунок коштів державного бюджету було профінансовано 4,7 % видатків Пенсійного фонду, то у 2012 р. — майже 30 %, а з урахуванням непогашеної позики — більше 51 %.

З 2008 р. значна частина пенсійних виплат фінансується не за рахунок страхових внесків роботодавців та найманих працівників, а за рахунок державного бюджету, з якого надаються кошти, зокрема, на пенсійне забезпечення військовослужбовців, працівників, зайнятих

повний робочий день на підземних роботах, та членів їх сімей; виплату пенсій, надбавок до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами; компенсації Пенсійному фонду втрат від застосування платниками фіксованого сільськогосподарського податку спеціальної ставки зі сплати збору на обов'язкове пенсійне страхування, а також на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій. Це пов'язано зі збільшенням як рівня пенсій, так і кількості пенсіонерів у розрахунку на 1000 жителів країни.

Разом із тим, в останні десятиріччя суттєво зросла частка людей старше 65 років: якщо в 1959 р. вона становила 10 % населення України, то у 2001 р. — 21 %. Перспективи подальшого зменшення чисельності населення працездатного віку (у 2015—2020 рр. очікуються найвищі темпи зростання частки літніх контингентів у складі населення) негативно впливатимуть на кількість зайнятих у економіці, а отже, на потенціал економічного зростання та збільшення доходів держави [3, С. 148].

Зміни у віковій структурі населення, зумовлені зниженням народжуваності та збільшенням тривалості життя, створюють додаткове навантаження на бюджет країни, потребуючи не лише підтримки зростаючих пенсійних видатків, а й додаткових витрат на охорону здоров'я літнього населення та інвестицій в якісне покращання медичних послуг. В Україні державні видатки на охорону здоров'я у

2003—2012 рр. становили від 2,9 до 4 % ВВП, тоді як у середньому у постсоціалістичних країнах Європи — 4,5—5,8 % ВВП, а у середньому у економічно розвинутих країнах Європи — 5,7—7,2 % ВВП.

За оцінками експертів, щоб уникнути зниження рівня здоров'я населення в умовах збільшення середньої тривалості життя, необхідно забезпечити випереджальне зростання витрат на медичні послуги порівняно з іншими видами бюджетних послуг.

За таких умов вирішення наявних проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням пенсійних виплат, лежить насамперед у площині реформування видаткової частини пенсійного фонду, а отже, у реформуванні пенсійної системи України. Проведення такої реформи неодноразово передбачалося в останні роки, але завжди відкладалося через її непопулярність. Однак, як підкреслює австрійський професор Х. Крамер, фінансові труднощі держави, що виникли внаслідок кризи, змушують відмовитися від повільності та тактичних кроків у всіх питаннях реформи держави й управління.

З 2008 р. Україна за рівнем видатків розширеного уряду (44,7 % ВВП) наблизилася до економічно розвинутих країн ЄС, де вони

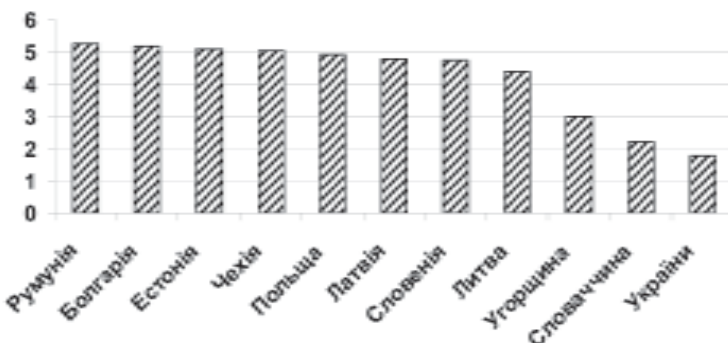

Рис. 3. Бюджетні інвестиції в основний капітал у середньому за 2011—2012 рр.

Складено за даними Статистичного бюро Єврокомісії. Україна — розраховано авторами за даними Міністерства фінансів та Державної служби статистики України.

у середньому становили 44,6 % ВВП, проте за рівнем видатків на соціальне забезпечення та соціальну допомогу значно випереджає їх та постсоціалістичні країни Європи.

Як відомо, країни світу суттєво відрізняються за рівнем державних видатків, що значною мірою зумовлено застосуванням різних моделей “держави добробуту”, які можна умовно поділити на два типи. Згідно з моделлю “держави добробуту” першого типу, державні послуги у сфері соціального забезпечення та допомоги надаються тим, хто має в цьому потребу і не може потурбуватися про себе самостійно. Така система соціальних послуг держави призначається для незаможних верств населення і передбачає контроль за рівнем доходів. У країнах, де використовується модель такого типу (наприклад, у США), видатки держави становлять меншу частку ВВП. Згідно з моделлю “держави добробуту” другого типу, заходи соціального забезпечення мають універсальний характер і визначаються відносним соціальним статусом індивіда. Завдання вирівнювання доходів вирішуються через систему оподаткування (наприклад, в Австрії, Німеччині, Скандинавських країнах, Швейцарії).

За рівнем соціальних видатків Україна випереджає країни ЄС, у яких реалізується модель “держави добробуту” другого типу. При цьому Україна недостатньо використовує податкові інструменти для вирішення завдань вирівнювання доходів, маючи значно менший рівень оподаткування доходів фізичних осіб. Надходження податку з доходів фізичних осіб у період 2003—2012 рр. дорівнювали від 3,5 до 5,1 % ВВП, тоді як у середньому по групі економічно розвинутих країн Європи — від 9,8 до 10,3 % ВВП, а у середньому за постсоціалістичними країнами — від 4,6 до 5,3 % ВВП.

Проте Україна випереджає інші країни Європи за надходженнями податку на прибуток підприємств. У період 2003—2012 рр. вони становили 3,6—5,3 % ВВП, тоді як в економічно розвинутих країнах Європи — 3,2—4,1 % ВВП, а у постсоціалістичних країнах Європи — 2,1—3,1 % ВВП.

Такі умови оподаткування підприємств України негативно впливають на їх інвестиційні рішення та підривають основи інвестиційного розвитку національної економіки.

Необхідно звернути увагу на те, що зростання соціальних видатків держави відбувалося за незначного рівня бюджетних інвестицій, які, хоч і зросли з 1,9 % ВВП у 2005 р. до 2,5—2,3 % ВВП у 2009—2010 рр., залишаються — з огляду на серйозні проблеми в інфраструктурних галузях та житлово-комунальному господарстві — досить низькими. Їх рівень — один із найнижчих серед колишніх соціалістичних країн Європи, де останніми роками спостерігається суттєве зростання інвестицій. Бюджетні інвестиції в основний капітал у середньому за цими країнами у 2011—2012 рр. перевищували 4 % ВВП, це щороку майже у два рази перевищує відповідний показник в Україні (рис. 2).

Важлива роль держави у здійсненні інвестицій у інфраструктуру пов'язана насамперед із тим, що такі інвестиції виконують функцію додаткового до приватних інвестицій блага, надання якого створює умови для подальших приватних інвестицій, а тому позитивно впливає на формування сукупного капіталу національної

економіки, який, у свою чергу, є ключовим фактором економічного зростання. Державні інвестиції є тим важливішими для економічного зростання, чим більше вони сприяють збільшенню приватних інвестицій. Крім того, державні інвестиції у такі об'єкти інфраструктури, які дають змогу усунути монопольне становище окремих підприємств на певних регіональних ринках, створюють умови для покращання конкурентоспроможності регіонів. Посилення конкуренції (наприклад, унаслідок розвитку транспортної інфраструктури) та пряме зниження транспортних витрат, у свою чергу, сприяють розвитку регіональних ринків праці, активізують економічну діяльність у регіоні та формують умови для збільшення частки на ринку суб'єктів господарювання з порівняно меншими витратами.

У таких країнах, як Болгарія, Естонія, Румунія, бюджетні інвестиції перевищували 5 % ВВП, тоді як в Україні становили лише 1,7 % ВВП (рис. 3).

В умовах фінансово-економічної кризи 2011—2012 рр. державне фінансування інвестиційних проектів стало одним із головних завдань бюджетно-податкової політики багатьох країн.

ВИСНОВКИ

Необхідною передумовою забезпечення довгострокової стійкості бюджету України є перехід до системи середньострокового бюджетного планування та відповідного включення щорічних бюджетів у систему середньострокових пріоритетів держави. Це дасть змогу оцінювати середньострокові економічні й фінансові наслідки законопроектів соціальної спрямованості та поточних бюджетних рішень, а отже, створить умови для підвищення передбачуваності бюджетної політики та зменшення впливу політичних факторів на зростання державних витрат, підвищення ефективності бюджетних інвестицій.

Фінансування інфраструктури слід віднести до пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності держави, з огляду на її позитивний вплив на розвиток приватних інвестицій і формування сукупного капіталу країни, а також створення передумов для зростання зайнятості, усунення регіональних монопольних позицій певних підприємств та успішного функціонування внутрішнього ринку, підвищення конкурентоспроможності регіонів, поліпшення якості життя населення країни.

Література.

1. Андрущенко В.Л. Податкові системи зарубіжних країн / В.Л. Андрущенко, О.Д. Данілов. — К.: Комп'ютерпрес, 2004. — 240 с.
  2. Панасюк Б.Я. Прогнозування та регулювання розвитку економіки / Б.Я. Панасюк — К.: Поліграфкнига, 1998. — 304 с.
  3. Сіденко В.Р. Потенціал економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції / В.Р. Сіденко // Фінанси України. — 2007. — № 9. — С. 143—150.
- Стаття надійшла до редакції 28.01.2013 р.